

Igor Pribac

Zombiji srednjeveškega političnega imaginarija

Ernst H. Kantorowicz, *Kraljevi dve teles*. Študija o srednjeveški politični teologiji, prevedla Barbara Rován, strokovno pregledal Vladimir Simić, Krtina (knjižna zbirka "Temeljna dela", Ljubljana 1997; 562 str.

Kantorowicz ni ravno splošno znan, kot je res tudi, da srednji vek ni teren, po katerem bi humanisti najpogosteje križarili. Menda je to delo Kantorowicza pri nas, bržčas pa tudi v svetu, dobilo v določenih intelektualnih krogih kultni status z omembo, ki mu jo je naklonil Foucault, najodličnejši sodobni mislec zgodovine odnosa telesa in oblasti. Če Foucault, za katerega je znano, da nikakor ni razsipen z naslonitvami na delo drugih, omeni *The King's Two Bodies* kot podlago svojemu delu – pa ne v opombi pod črto, pač pa naravnost v glavnem besedilu – potem imamo dobre razloge za domnevo, da Kantorowiczovo

delo res sodi v zbirko, ki se ponaša z imenom "Temeljna dela".

Ko knjigo vzamemo v roke, se domneva samo še utrdi. Obseg dela in njegova tipična stran, katere večji del neredko zasedajo opombe pod črto, imponira spoštovanje. V opombah se tre od omemb virov. Mnogi so sekundarni, še več pa je primarnih in ti segajo od zgodnesrednjeveškega obdobja pa vse do 17. stoletja in zajemajo iz široke pahljače zvrsti dokumentov: od predvidljivih teološko-filozofskih refleksij do pravno-političnih dokumentov, literarnih in seveda tudi ikonografskih. V času širjenja in utrjevanja krščanstva je bila upodobitev bibličnih motivov semantično urejena sporočilna enota, ki jo je mogoče – kot nas je naučil E. Panofsky, ki se mu Kantorowicz v Predgovoru zahvaljuje za pomoč na umetnostno zgodovinskem področju – natančno analizirati, priča o temeljitosti projekta, ki mu skorajda moramo pripisati germansko poreklo.

In ne motimo se, če to storimo. Pred drugo svetovno vojno je Kantorowicz medievalist judovskega porekla z nemškim potnim listom, ki se leta 1938 ob političnem zasuku Nemčije odloči za emigracijo v Ameriko. Tam sprva predava na Berkeleyju, dokler ga leta 1950 ne zadene protikomunistična gonja, ki ga prisili v selitev na Princeton. Tam leta 1957 (tega je bilo ob izidu slovenskega prevoda natanko štirideset let!) izda *Kraljevi dve teles*, zadnje od "vsega" treh knjižnih monografij, ki jih obsega njegova bibliografija.

Toda če si je iz vsega zapisanega kdo ustvaril podobo Kantorowicza, pedantnega kompilatorika, ki ne odstopa od svojih visokih meril objavljalivosti in proizvede klasično neprebavljivo, akademsko duhamorno besedilo brez šarma, moram to pričakovanje izneveriti. *Kraljevi dve teles* je duhovita knjiga, ki ima moč, da bralca ponese; predvsem zato, ker je stalno izpostavljen zanesenosti njenega avtorja, ki je svojo raziskovalno strast znal ohraniti v končnem izdelku. Ta kar puhti iz knjige in prej ali slej okuži tudi bralca.

Nekaj šarma dela pa bi pripisal kar kontaminaciji avtorja z ameriško kulturo. Pravzaprav lahko *Kraljevi dve teles* beremo kot detektivsko zgodbo. Zakaj pravim to? Velike ameriške detektivke začenjajo z na videz drobnim naključjem,

nečim, kar štrli iz običajnega reda in zbudi pozornost budnega detektiva, ki potegne za štrleči konec vrvice in odvijte klopčič. Natanko tako poroča Kantorowicz tudi o svojem začetnem vzgibu, ki ga je potegnil v dvanajstletno raziskavo (res je, ameriški detektivi iz ameriških detektivk bi vse skupaj pojasnili že veliko prej) in objavo. Nič hudega sluteči Marlowe odpre svoj pošni nabiralnik in med vsemi promocijskimi sporočili, ki se vsujejo iz njega, zbudi pozornost tisto, na katerem je "Inc.", okrajšava za pravno korporacijo, pripisana Redu Sv. Benedikta. Ko zatem zve, da imajo v ZDA vse verske skupnosti pravni status korporacij in da je katoliški škof pravno registriran kot "korporacija enega", ima svoj "primer". Od tu je le kratek korak do obuditve vednosti o statusu kralja v času elizabetinske Anglije, ko so tedanji pravniki pripisovali kralju, podobno kot ameriški pravniki katoliškemu škofu, dve telesi: eno zasebno, naravno, minljivo; in drugo javno, mistično, neminljivo, ki je politično telo, v katerem so združeni vsi kraljevi podaniki. Raziskovanju rodovnikov tega pravnega umisleka se v nadaljevanju posveča Kantorowicz.

Ne da bi bralcu ponudil generalni načrt raziskave in njene najpomembnejše nasledke tako kot je danes v navadi pri piscih z angloameriškega kulturnega območja, začenja z obsežnimi arheološkimi izkopavanji, ki se vsaj nekoliko berejo kot romani "kdo je to storil". Vsako poglavje odkrije novo plat zadeve, ki – kot v nekaterih vohunskih romanih – postavi prejšnje v nov kontekst in oblikuje spremenljiv mozaik, iz katerega polagoma izstopijo genetične črte pravne fikcije. Tkivo, ki ga iz virov oblikuje Kantorowicz, je izredno bogato: da bi podal ozadje nastanka ideje, potegne v igro vse ključne prvine srednjeveške simbologije in imagologije, na katero se je oblast opirala in bila hkrati od nje odvisna. Raziskava se s področja "zgodovine idej" premakne na področje teologije in idejnega spopada med posvetno in cerkveno oblastjo, ki se je odvijal na njenem terenu, v katerem je poleg bibličnega vira za utemeljitev oblasti ključno tudi rimsko pravo, ki ga je krščanstvo prenetlo in ga deloma inkorporiralo. Izkáže se, da je ideja o eni kraljevi osebi in dveh kraljevih telesih tesno povezana s kris-

tološko problematiko dveh narav Jezusa Kristusa, ki sta združeni v eni osebi. Na kratko, da bi opravil nalogo, ki si jo je zadal, Kantorowicz prekrizari vse razmisleke in pričevanja o praksi utemeljitve oblasti, ki jih je proizvedel srednji vek v težko preglednem križanju bibličnega vira in rimskega prava, s tem pa razkriva najsubtilnejša vprašanja srednjeveške zgodovine političnih idej.

Kantorowicz obravnava eminentno angleško in zanimivo figurativno inačico organološke metafore ureditve družbe, ki ji v evropski tradiciji lahko sledimo vsaj od Isokratesa (*Aeropagitica*) in Platona (npr. *Država*, 3. knjiga) naprej, vendar zaradi neorganskega pojmovanja telesa pri Grkih le-ta doseže svojo zrelo obliko šele v srednjem veku. Gre za idejo, da je politično občestvo mogoče razumeti kot makrotelo kolektivnega sebstva: stanovi ali razredi v družbi oblikujejo funkcijske celote, ki jih lahko primerjamo z organskimi sistemi telesa. Glava kot del telesa je izenačena z oblastjo. Poanta metafore, ki so jo prevzeli stoiki (Cicero in Plutarh) je bila vselej ista: če naj družbeno telo preživi, mora vsak del družbenega telesa opraviti svojo nalogo.

Pavel iz Tarsa je v prvem Pismu Korinčanom trdil, da so vsi udje Kristusovega telesa, v Pismu Kološanom pa je Kristusa razglasil za glavo mističnega telesa cerkve. To analogijo je zgodnje krščanstvo neumorno ponavljalo in razvijalo. Družbeni red je analogija preslikala v podobo telesa, v katerem je glava gotovo imela najpomembnejšo vlogo, vendar ni bila avtonomna v okviru celote telesa. V poznem srednjem veku, še bolj pa v renesansi, se je metafora začela preoblikovati v skladu z zahtevami monarhične ureditve. Organskost metafore se pravzaprav na tej točki izgubi, saj pojem organskega podrazumeva vzajemno odvisnost različnih, a med seboj povezanih in soodvisnih delov, in se preoblikuje v bipolarno podobo popolne neodvisnosti glave-vladarja in popolne odvisnosti trupa-podanikov. Tu se začenja kazati tudi dvoumnost izraza "telo", ki zdaj označuje celoto telesa, zdaj pa le trup z okončinami vred, torej telo brez glave.

Varianta metafore, s katero se ukvarja Kantorowicz, je iz renesančnega časa. Krona, ki se hoče razglasiti za absolutno, mora organološko

metaforo ustrezno predelati. Rezultat je teorija o dveh kraljevih telesih. Po njej vladar preneha biti del, četudi najpomembnejši, političnega telesa in postane njegova celota. V kraljevo telo vstopi celotno politično telo občestva. Kraljevska oseba tako preneha igrati le vlogo glave političnega telesa in iz dela postane celota kolektivnega telesa, ki ga materialno sestavljajo njegovi podaniki. Naravnemu telesu monarha, podvrženemu spremembam in smrti, je pridruženo politično telo, ki je vedno sebi enako in neminljivo. Obe sta nedeljiva celota, saj je vsak od njiju povsem vsebovan v drugem.

Na začetku te zgodovinske epizode politične rabe telesa je po mnenju Kantorowitza kristološka materija, s katero so teologi že od 13. stoletja razlagali, da je Kristus imel dve telesi v eni sami osebi, lastno fizično telo iz mesa in kosti, ki je bilo pogubljeno na križu in mistično kolektivno telo pavlinskega nauka – *ecclesio*, katere *caput* je bil.

Težava – gotovo ne edina – te metafore ni le v tem, da imamo opraviti z eno osebo, ki ima dve telesi, temveč je tudi v tem, da je govor o mističnem telesu cerkve (telo + glava), v katerem celotno Kristusovo "naravno" telo (ponovo telo + glava) postane zgolj glava. Z drugimi besedami, na figuralni ravni je poleg naravnega Kristusovega telesa evocirano drugo Kristusovo telo, v katerem je Kristus le njegova glava. V času kraljevanja Tudorjev ima angleški kralj torej privilegij posedovanja dveh teles, ki so nerazločljivo in substancialno vmeščena v eno enoto: naravno, umrljivo telo in politično telo, sestavljeno in kolektivno, ki ni podvrženo nobenim spremembam.

Kantorowicz zmore opisati tudi logično soledje, ki staro formulo preobrazi v novo: vzajemno inkorporirane podanike in kralja, ki skupaj oblikujejo politično telo kraljestva, kot je to hotela tradicionalna organološka metafora, kasneje nadomesti kraljevo politično telo. Formulacija je resnično presenetljiva, ker implicira inkorporacijo kralja z njim samim. Interpretiramo jo lahko kot skrajno točko telesne metafore političnega, ko glava zasede mesto celotnega telesa. Zdaj je kraljeva persona glava kolektivnega telesa svojih podanikov (izhodiščna figura metafore) in hkrati

samo to telo v celoti – telo, ki vključuje tudi glavo, torej samega sebe.

Visokosrednjeveška politična metafora telesa, kot jo je oblikovala politična imaginacija, ki je prevladujočo vlogo namenila glavi, v angleški renesansi ukine ločenost telesa od glave, podanikov od krone. V glavi družbenega telesa je vsebovano celotno telo, kar podanikom v odnosu do kralja onemogoča vsako distinkcijo in avtonomijo. Zato ni naključje, da je metafora med parlamentarnimi nasprotniki kralja zbujala predvsem negativne odzive. Kraljevska oblast s figurativno uporabo telesa na koncu svojega zgodovinskega veka zoži in sklene krog svoje samoutemeljitve v popolni imanenci.

A vendarle ni povsem tako. Težava za to razvito obliko politično teološke legitimacije oblasti, ki zavrne vse oblike plavzibilnega nasprotovanja kralju, je omejitev, vsebovana v sami naravi telesa kot definiensa, ki naj s svojo čutno nazorno razvidnostjo pojasni zapleteno in čutno nazorno nerazvidno naravo občestva in oblasti. Usodna omejitev legitimacijske vloge metafore, ki naj bi s simbolnimi sredstvi zagotovila večno trajanje kraljestvu, je slej ko prej v tem, da je nespremenljivo in nesmrtno pojasnjevala s spremenljivim in umrljivim. Smrtno naj bi zagotovilo nesmrtnost, spremenljivo, nespremenljivost. Zenit spekulativne dodelave te temeljne kontradikcije metafore ni odpravil. Če naj materialnost telesa postane poslednje jamstvo enotnosti, trdnosti in večne nespremenljivosti politične tvorbe, je bilo treba poskrbeti, da so bile iz predstav telesa izgnane vse aluzije njegove omahljivosti, na prvem mestu oba ekstrema – njegovo rojstvo in zlasti njegova smrt.

Kantorowiczovo delo je sprožilo niz podobnih študij in postalo referenčno delo načina plodnega historiografskega pristopa (beseda "historiografski" je tu zelo utesnjujoča). Omenimo samo dve: P. Prodi: *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima et... moderna* in M. Axton: *The Queen's Two Bodies*.